

қўлланмалар яратиш;

7. Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг инновацион педагогик фаолиятга тайёгарлигини ва инновацион фаолият малакасини ривожлантириш малакасини ошириш курсларида ўқитувчиларнинг максадга мувофик.

Адабиётлар

1. Юнусова Д. Бўлажак математика ўқитувчисини инновацион фаолиятга тайёрлаш назарияси ва амалиёти: Педагогика фанлари доктори. ...дисс.Автореф. – Т.: 2012, 13-б.

2. Будишева Н.Н. Компетентностно-деятельностный подход как основа модернизации содержания образования. //Актуальные проблемы модернизации столичного образования. – Якутск: 2002, – С. 23.

3. Кухарев Н.В. Взаимодействующие факторы в субъект-субъектных отношениях: ретропрогностический аспект: педагогическое мастерство и личностные качества учителя. 2014, № 7. – С. 6.

4. Тугушев Р.Х. К вопросу системной психодиагностики психологической компетентности субъектов профессиональной деятельности.-2015. // Тугушев Р.Х. Режим доступа: [http://www.psycheya.ru/]

РЕЗЮМЕ

Мақолада ўқитувчиларнинг инновацион таълим муҳити талаблари асосида педагогик компетентлигини ривожлантиришнинг баъзи жиҳатлари ёритиб берилган.

РЕЗЮМЕ

В статье освещаются некоторые аспекты развития педагогической компетентности учителя на основе требований инновационной образовательной среды.

SUMMARY

The article highlights some aspects of the development of teacher's pedagogical competence in accordance with innovative educational environment.

ПЕДАГОГИК ТИЗИМЛАРДА СИНЕРГЕТИКА ТАМОЙИЛЛАРИ

О.Н.Душабоев - ўқитувчи

Гулистон давлат университети

Таянч сўзлар: синергетика, замонавий таълим тизими, илмий тадқиқотлар методикаси, гуманитар фанлар, педагогик тизим компонентлари, синергетика тамойиллари.

Ключевые слова: синергетика, современная образовательная система, методология научных исследований, гуманитарные науки, компоненты педагогической системы, синергетические принципы.

Key words: synergetics, modern education system, methodology of scientific research, sciences, components of the pedagogical system, synergistic principles.

Бугунги кунда давр талабига жавоб берувчи ёш авлодни тарбиялаш ва уларнинг илмий дунёкарашини ривожлантириш масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилган. Фан ва техниканинг замонавий ривожланиш жараёни таълим тизимида меҳнат қилаётган барча педагогларнинг ўқув-тарбиявий фаолиятига янгича талаблар қўйди. Шу билан бирга барча даврларда бўлгани сингари бугунги кунда ҳам юксак малакали кадрлар тайёрлашда таълим самарадорлигини ошириш масаласи долзарб аҳамиятга эга бўлиб қолмоқда. Бунинг учун таълим моделлари орасидан энг самаралисини танлаб олиш, уни ташкил этиш, ундан фойдаланишнинг мақбул йўллариини излаб топиш лозим. Педагогик ҳодисаларнинг ўз-ўзини ташкиллаштириш назариясининг талқини анча мураккаб, аммо жуда долзарб вазифа ҳисобланади.

Дунёдаги илм-фан вакиллари, пайдо бўлиши жиҳатидан турли бўлган нарсалар ва ҳодисалар ривожининг умумий қонуниятларини аниқлаш ва уларни бир тартибга келтириш зарур эканига тушуниб етдилар. Бир қатор хусусий фанларда, ҳодисага синергетика нуқтаи назаридан система сифатида ёндашишни, яъни ўзаро функционал боғлиқликда турган қисмлар бир бутунлиқни ташкил қилиши исботланди [1].

Бутун борлиқ қандайдир, ўзаро боғлиқ бўлган қисмлардан ташкил топганлигини Платон, Флоробий, Ибн Сино ва бошқа алломалар фикрларида ҳам кўриш мумкин. Мавлоно Жалолиддин Румий ҳам оламнинг заррадан қонинот қадар ўзаро вобасталиги, бир-бири билан тортилиб туриши ҳақида айтган.

Ҳар бир ишда системалар назариясидан келиб чиқиш, биринчидан, ишни бир неча ўн баробар осонлаштиради, баъзи мураккаб ишларда, масалан, кибернетикада замонавий алоқа тизими ва космонавтикада мажмулар назариясини эгалламай туриб, ўша ишни бажариб ҳам бўлмайди. Таълим – тарбия жараёни ҳам ўта мураккаб бўлганлиги туфайли, системалар назариясидан фойдаланмай туриб, уни замонавий тарзда амалга ошириб бўлмайди; иккинчидан, ҳар қандай фаолиятни тўғри амалга ошириш гарови бўлиб хизмат қилади; учинчидан, муайян нарсалар ва ҳодисалар бошқаларга тушунтиришни

осонлаштиради ҳамда бериладиган билимни тез тушунтириб, тез ўзлаштириб, эса узоқ саклаб туришга хизмат қилади [7].

Ҳозирги вақтда синергетик ғояларнинг тарқалиши табиат фанлари ва ижтимоий ривожланиш ўртасидаги чегараларни очиқ юборди ва дунёдаги эволюцияни тасвирлашни таъминловчи кучли омилга айланди; таълимни инсонийлаштириш воситаси, шунингдек, оммавий психологияни ўрганишда ижод механизмлари “методологик восита”нинг бир тури ҳисобланади [2].

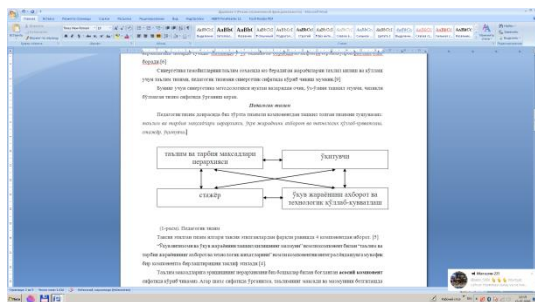
Синергетика – табиат, жамият, инсон ва техника тизимларида ўзини ўзи ташкил қилиш жараёнларини ўрганувчи таълим, комплекс фан, назария сифатида шаклланди. Ўзини ўзи ташкил қилиш ҳодисалари борлиқнинг барча соҳаларига ҳослиги сабабли синергетика ушбу умумий қонуниятларни излаб топувчи таълим сифатида фалсафага яқин жиҳатларга эга бўлди. Агар борлиқнинг синергетик ривожланиш қонуниятларини тадқиқотчи ўзлаштиради, унинг методологик, услубий қобилиятлари, маҳорати ошади. У ўзининг тадқиқотларида ўрганилаётган объектга нисбатан ўзини ўзи ташкил қилувчи система ёки шундай системанинг бир компонентини, қисми сифатида ёндашиш кераклигини назарда тутди. Натижада, у ўз тадқиқоти борасида изчилроқ ва сермахсулроқ фаолият олиб боради [6].

Синергетика тамойилларини таълим соҳасида юз берадиган жараёнларни таҳлил қилиш ва қўллаш учун таълим тизими, педагогик тизимни синергетик сифатида кўриб чиқиш мумкин [9].

Бунинг учун синергетика методологияси нуқтаи назаридан очик, ўз-ўзини ташкил этувчи, чиқиқли бўлмаган тизим сифатида ўрганиш керак.

Педагогик тизим

Педагогик тизим доирасида биз тўртта тизимли компонентдан ташкил топган тизимни тушунамиз: таълим ва тарбия мақсадлари иерархияси, ўқув жараёнини ахборот ва технологик қўллаб-қувватлаш, стажёр, ўқитувчи.

(1-расм). Педагогик тизим

Тавсия этилган тизим илгари тавсия этилганлардан фарқли равишда 4 компонентдан иборат [5].

“Ўқув интизоми ва ўқув жараёнини ташкил қилишнинг мазмуни” номли компонент билан “таълим ва тарбия жараёнининг ахборот ва технологик жиҳатларини” номли компонентни интеграл ёндашувга мувофиқ бир компонентга бирлаштириш таклиф этилади [4].

Таълим мақсадларига эришишнинг иерархиясини биз бошқалар билан боғланган **асосий компонент** сифатида кўриб чиқамиз. Агар шахс сифатида ўрганилса, таълимнинг мақсади ва мазмунини белгилашда иштирок этса, бу таълим инсон учун зарурдир ва жамият томонидан фақат белгиланган стандартлар шаклида ташқи томондан бериледи. Педагогик тизимдаги мақсадлар, мақсадларнинг иерархияси шаклида тақдим этилиши керак: давлатнинг мақсадлари, олий таълим тизими мақсадлари ва шахснинг мақсади; давлат таълим стандартлари шахсий ривожланиш тамойили билан бирлаштирилган бўлиши керак.

Стажёр – таълим фаолиятининг предмети сифатида қараладиган тизимнинг кейинги компоненти. Инсонга йўналтирилган фаолият ёндашуви доирасида стажёр педагогик ҳамкорликнинг фаол, ўз-ўзини ташкил этувчи мавзуси сифатида қаралади. У махсус таълим ва тарбиявий вазибаларни ҳал этишда ўзига хос билим ва коммуникацион фаолиятда ўзига хос хусусиятига эга.

Ўқитувчи – педагогик тизимнинг яна бир компоненти. Устознинг “модел” стажёрнинг “модел”га ўхшашлигига эътибор қаратсак. Бу фарқ, биринчи навбатда, турли малакаларнинг шаклланиши даражасида, иккинчидан, ўқув жараёнида ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган билим услуги стажёр учун муҳимдир. Ўқитувчи алоҳида **ижтимоий типга** эга, чунки бу энг муҳим интеграл характерли таълим жараёнида, биринчи навбатда, тингловчилар билан шахсий ва таълими муносабатларда муҳим аҳамият касб этади.

Педагогик тизимнинг охириги компоненти – **ўқув жараёнини ахборот ва технологик жиҳатдан таъминлашдир**. Ўқув жараёнини ахборот ва технологик қўллаб-қувватлаш таълим жараёнининг мақсадларини амалга оширишга йўналтирилган функционал ва тизимли равишда бир-бирига боғлиқ бўлган ахборот ва технологик компонентларнинг бирлашмасидир. Аслида, бу икки компонентдан ташкил топган дидактик тизимдир.

Биринчи компонент – ахборот компоненти ўқув жараёнида ўқув фанини информация қўллаб-қувватлаш дидактик мажмуаси доирасида амалга оширилади. **Иккинчи компонент** – ўқитувчи томонидан ишлаб чиқилган ва татбиқ этиладиган таълим технологиялари орқали амалга оширилади. Техника ва инсон ресурсларини ҳисобга олган ҳолда, **охириги иккала компонентнинг** ўзаро боғлиқлиги ва ўзаро таъсирида тизимли фойдаланиш ўқитувчига дидактик ва таълим мақсадларига эришиш учун ўқувчилар билан фаол ахборот алмашинувини ташкил этиш имконини беради.

Келинг, синергетика ва педагогика концепциялари қандай боғлиқлигини кўриб чиқайлик.

Педагогик тизим мураккаб, кўп босқичли, динамик ва ахборот тизимига мансуб бўлгани учун кўплаб турли хил уланишлар, муносабатлар ва қонуниятлар намоён бўлади.

Педагогик тизимларнинг синергетик тамойиллари

Педагогик тизимлардаги синергетиканинг 7 асосий тамойилига мисоллар:

“Тартиб”, бу тизимнинг барқарор ишлаши, унинг қаттиқ онтологияси, тавсифнинг шаффофлиги ва соддалиги ҳамда Бесомининг беш тамойилини ифодалашнинг иккита принципи. Ўзгариш босқичи, тизимнинг янгиланиши, қадимги тартибни йўқ қилиш орқали барча босқичлар кетма-кетлигини, муқобилларни синовдан ўтказиш тартибини ва янги тартибни туғдириш [8].

Гомеостатистик – тизимнинг ишлаш дастурини унинг муайян доираларида бажаришга имкон берадиган дастурдир, педагогик тизимлар учун, масалан, индивидуал, жамиятнинг асосий қонунларидан фойдаланиш, ўқув жараёнини ташкил этишда ўқувчиларнинг психологик хусусиятларини ҳисобга олиш.

Иерархистик – табиатан юқори билан пастки даражаларни боғловчи бирикма;

Масалан, иерархия ғоялар дунёсида сўзлар, иборалар, матнлар мавжуд бўлганда амалга оширилади – фикрларнинг, мафқуранинг, парадигмаларнинг ва ҳоказоларнинг мавжудлиги; педагогикада, масалан, таълим даражасининг иерархиясининг мавжудлиги, таълим муассасалари, шахснинг таркибидаги ваколатларнинг иерархияси ва бошқалар.

Ночизиқлилик – тараққиёт йўлларининг кўплиги, гуманитар жиҳатдан: педагогик тизимда таълим мазмуни доимо ўзгариб туради ва ҳозирги пайтда ўқувчиларнинг талабларга жавоб берадиган тизимига мос келмайди, бу эса ўқитувчини ўқитишнинг методикасини доимий равишда ўзгариштиришга мажбур қилади.

Бекарорлик – узок вақт давомида тизимнинг ночорлиги деб қаралди. тизим бекарорлик (бифуркация) нуқтасида, таъсирнинг бошқа даражаларига очик бўлади: педагогик тизим ва педагогик жараёни барқарор мувозанатдан чиқариб ташлайди.

Ёпик (очик) – тизимнинг атроф-муҳит билан ўзаро таъсирини эътиборсиз қолдириб бўлмаслиги. Педагогикага татбиқ этилганидек, очиклик принципи ўз-ўзини ташкил этувчи педагогик жараёнининг зарурий шарт. Бунинг натижасида турли хил педагогик ёндашувларни, ўқитиш услублари ва технологияларини, кўпкомпонентли жараёнларни органик равишда ишлатиш мумкин бўлади.

Динамик иерархия – бифуркация нуқтаси орқали ўтадиган тизимнинг асосий тамойилидир: туғилиш, ҳосил бўлиш ва ўлим босқичларининг мавжудлиги, тизимнинг янги сифатининг пайдо бўлиши.

Қузатув – бу охириги тизим имтиҳон ҳақидаги фикрларимизнинг чегараланиши ва нисбийлиги. Педагогик жараёнлар ўзининг ўзига хослиги билан ажралиб туради. Табиий ҳодисаларни (физик жиҳатдан) ўрганаётганда, тадқиқотчи бир вақтнинг ўзида бир хил материаллардан фойдаланиб, экспериментни кўп марта такрорлайди, вақтни чегараламайди.

Ушбу тамойилларни жамлаб ҳулосаларини таҳлил қилиш жараёнида қизиқишнинг педагогик омили тартибининг аниқ ва эҳтимолий характерга эга қонуниятлари белгиланади. Бирон бир шахснинг тасодифий танланган омили текшириладиган умумий эътироф этилган намуна билан мос келмаслиги мумкин.

Шундай қилиб, кўплаб одамларнинг ҳулқ-атворини ўз-ўзини ташкиллаштириш назарияси муҳим тасвирлайдиган педагогик омиллар статистик ҳисобланади. хусусиятга эга бўлиб, бунда педагогик ходисаларнинг

Адабиётлар

1. Зиёмуҳаммадов Б., Тожиёв М. "Педагогик технология: замонавий ўзбек миллий модели". –Т.: "Lider – Press", 2009, 25-б.
2. Буданов В.Г. Методология синергетики в постклассической науке и образовании. Изд. 3-е, доп. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – С. 240.
3. Виненко В.Г. Системно-синергетическое моделирование в непрерывном образовании педагога: дис. ... д-ра пед. наук. – Саратов: 2001. – С. 322.
4. Андреев В. И. Педагогика творческого саморазвития. – Казань: 1996. – С. 568.
5. Ворожбитова А.А. Синергетический аспект вузовского образования в свете лингвистического подхода. // Вестник высшей школы. 1999, № 2. – С. 22-26.
6. Игнатова, В. А. Педагогические аспекты синергетики. // Педагогика. 2001, № 8. – С. 26-31.
7. Князева, Е.Н., Курдюмов С.П. Синергетика и новые подходы к процессу обучения. / <http://www.uni-dubna.ru>
8. Новейший философский словарь /сост. А. А. Грицанов. – Минск: Изд. В.М.Скакун, 1998, – С. 896.
9. **Тланчук Н.** Системно-синергетическая философия как методология современной педагогики. 1997, 32-41-б.
10. Хакен Г. Синергетика: пер. с англ. Г. Хакен. - М.: 1980, 406-б.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақола синергетикани замонавий таълим тизимини фаолиятига янги ҳаёт шартлари учун асос сифатида қарашга бағишланган. Синергетика бўйича замонавий илмий тадқиқотлар методологияси сифатида турли нуктаи назарлар мавжуд. Педагогик тизим доирасида таълим ва тарбия мақсадлари иерархияси, ўқув жараёнини ахборот ва технологик қўллаб-қувватлаш, стажёр, ўқитувчи компонентларидан ташкил топан тизимини тарбия ва таълимнинг синергетикаси кўриб чиқилган. Педагогик тизимлардаги синергетиканинг етти асосий гомеостатик, иерархик, нозиклиқ, беқарорлик, ёпиқ (очиқ), динамика иерархия, кузатув каби тамойилларига мисоллар келтирилган.

РЕЗЮМЕ

Данная статья посвящена рассмотрению синергетики как основы нового подхода к функционированию современной образовательной системы. Рассматриваются различные точки зрения на синергетику как методологию современных научных исследований. В рамках педагогической системы изучены иерархия образовательных и учебных целей, информационно-технологическое обеспечение образовательного процесса, синергетика образования, обучения и воспитания, состоящий из компонентов стажёра и учителя. Здесь приведены примеры семи основных гомеостатических, иерархических, нелинейных, неустойчивых, закрытых (открытых), динамических иерархий, наблюдающих принципов синергетики в педагогических системах.

SUMMARY

The article is devoted to consideration of synergetics as the new approach in modern education system. Different points of views on synergetics as methodology of modern science are considered. In frame of system, there were studied hierarchy of educational and Pedagogical teaching aims, informational-technological provision of educational process, synergetic of education, teaching and upgrowing, which consists of components of internship and teacher. Here are given examples of seven main homeostatic, hierarchical, non-linear, unstable, closed (open), dynamic hierarchy, observing principles of synergetic, in pedagogical systems.

JUMANAZAR BAZARBAEV TIŇ PEDAGOGIKALIŇ TÁRBIYA TARAWINDAŇ MIYNETLERINE BIR NÁZER

P.Joldasbaev - doktorant

Ўзини таълимдаги Ўзбекистон мамлакатлик педагогикалиқ институт

Tayanch soʻzlar: pedagogika, Qoraqalpogʻ etno pedagogikasi, tarbiya, pedagog, kitob, taʼlim, maʼnaviyat, maʼrifat, komillik, odob.

Ключевые слова: педагогика, Каракалпакская этнопедагогика, воспитание, педагог, книга, образование, духовность, просвещение, совершенство, этикет.

Key words: Pedagogy, Karakalpak ethnopedagogy, education, teacher, book, education, spirituality, enlightenment, perfection, etiquette.

Ўзбекистон Илимлар Академиясининг ҳақиқий ағзаси академик Жуманазар Базарбаев - Ўзбекистон, қалберсе Орта Азия халқлари арасида ўзини терең педагогикалиқ пикирлерине ҳам Қарақалпақ педагогикаси мектебининг тйқарин салыштырды даһлепки илимпазлар қатарында ўзини педагогикалиқ мектебин жаратқан илимпаз.

Адамларди кўндиз-тўни тўндирмастан миynet mashqalalarina кўндиретуғи, пидайлыққа баслауғи кўш – бул Watanға, бала-shағаға, qostarға болған муhabbat esaplanadı. Muhabbat máselelerin tereńirek ashıp beriw maqsetinde J.Bazarbaev tárepinen baspaға tayarlangan «Muhabbat bostan» [1:240] atlı kitap, dúnyanı uslap turған muxabbattıń kúshi ekenligin jaslarımızға hár tárepleme uqtırwға baғdarlanadı. Muhabbat bolmaғanda adamzat óziniń insaniy pazıyletlerin payda etpegen bolar edi degen túsiniktiń haqıyqatlıǵına kitap oqırshılardıń isenimin bekkemlewge qarattıladı.

J.Bazarbaevtiń bul miynet – turmıstıń jarasıǵı bolған muhabbat tuyǵısın tawap qılıw, onı úgit-násiyatlaw, úyreniw sıyaqlı sawaplı isti atqarwға járdem beredi. Kitapta kórsetip ótilgen pikirler, tilekler, násiyatlardı baxıtqa erisiwdiń, lázzetli turmıs qurıwdıń aqılıy dáreklern beredi, múnásip qostarlıqtı bekkemlewge, insaniy mehriybanlıqtı órshitiwge jol kórsetedi. Házirgi kúnderde qızlardı erte turmısqa shıǵıwı máselesi pútkil jámiyetshiligimizdi táshwishke salıp atırǵanlıǵına baylanisli, usınılıp atırǵan bul kitaptı oqıǵan hár bir jastı turmıs qurıw máselesinde

oylanıp ayaq basıwına iytermeleydi,

Akademik J.Bazarbaevtiń jazǵan geypara maqalalarındaǵı tek ǵana temaların ózin qatarlastırıp qoyǵanımdıń ózinde tálim hám tárbiya máselelerine baylanisli ayqın oy-pikirler dizbegi kelip shıǵadı. Ol óz maqalalarında «Ózligimizdi qalıplestiriw – ullı keleshek máselesidur», sonlıqtan da «Ózligińe iye bol, otaǵası», sebebi «Ózlikti anlaw – ruwxıy pákleniw» esaplanadı dep násiyatlaydı.

Akademik J.Bazarbaev tárbiya máselesinde hár bir adamnıń aqıllılıq, ádeplilik, iymanlılıq hám basqa da unamli sıpatlardı oǵada úlken puxtalıq hám ustalıq penen iyelewiniń táreptarı. Sonlıqtan da, ol tárbiya máselesindegi geypara maqalalarınıń temaların tómendegishe izbe-izlik, logikalıq oy-pikir tárezisine salıp beredi. «Iymanlılıq – tatıwlıqtıń girewi, rawajlanıw faktori», «Huquq – qural, abraı, huquq – qorǵan, aqıl – oy», «Ekologiyalıq ádeplilik ómirdiń áhmiyetli qadıriyatı», al, degen menen seniń «Bas dushpanıń – itibarsızlıq» sıyaqlı maqalalarınıń ózi joqarıda aytqan pikirimizdiń ayqın misalı bola aladı.

«Alpamis» dástanınıń 1000 jıllıǵı aldınan jazılǵan maqalasında, dástandaǵı tálim hám tárbiya máselelerine baylanisli bolған táreplerine ayrıqsha diqqat – itibar bere otırıp, maqalanıń atamasın «Alpamis – inabatlıq ádepnaması» dep qoyadı. Ol shayır hám jazırshılardıń shıǵarmalarına baha bergende de, birinshi gezekte, tálim-tárbiya máselesine baylanisli bolған táreplerine ayrıqsha